

Omaishoito – merkittävä voimavara

27.11.2024

Valtakunnallista omaishoitajien viikkoa vietetään 25.11.–1.12. Teemana *on ”Vaikuttava omaishoitoyhteisö”*. Omaishoidolla on suuri merkitys yhteiskunnassamme, jossa hoitoa tarvitsevien määrä kasvaa ja samaan aikaan hoivapalveluita karsitaan. Omaishoitajaksi määritellään henkilö, joka pitää huolta perheenjäsenestään tai muusta läheisestään, joka sairaudesta, vammasta tai muusta erityisestä hoivan tarpeesta johtuen ei selviydy arjestaan omatoimisesti. Suomessa arvioidaan olevan 350 000 kyseisen määritelmän täyttävää omaishoitajaa (Omaishoitoliitto, 2024). Usein omaishoitajuutta ajatellaan kuitenkin suppeammin pelkästään ns. sopimusomaishoitajuuden perusteella. Laki omaishoidon tuesta (937/2005) määrittelee omaishoitajan henkilöksi, joka on tehnyt omaishoitosopimuksen hyvinvointialueen tai Helsingin kaupungin kanssa. Viime vuonna omaishoitosopimuksien tehneitä oli 50 532 (Sotkanet-tilastotietokanta, 2023). Suurin osa (85 %) omaishoitajista hoitaa läheisiään ilman virallista tukea tai yhteiskunnan hyväksymää omaishoitajan statusta.

Hyvinvointialueet käyttävät täysi-ikäisten henkilöiden sopimusomaishoitoon 418 miljoonaa euroa vuodessa (Ilmarinen ym., 2024, s. 24). Jos omaishoitajia ei olisi, hoidon vaihtoehtoiskustannukset olisivat 1,25 miljardia euroa vuodessa (mts. 25). Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL:n) mukaan hyvinvointialueiden kannattaa suunnata rahoitusta omaishoitoon, koska sillä voidaan korvata ja lykätä raskaampia palveluita (Ilmarinen & Lindström, 8.10.2024). Omaishoitajat tekevät sote-kuluja säästävää raskasta työtä, jonka tukeminen on hyvinvointiyhteiskunnassa reilua (mt).

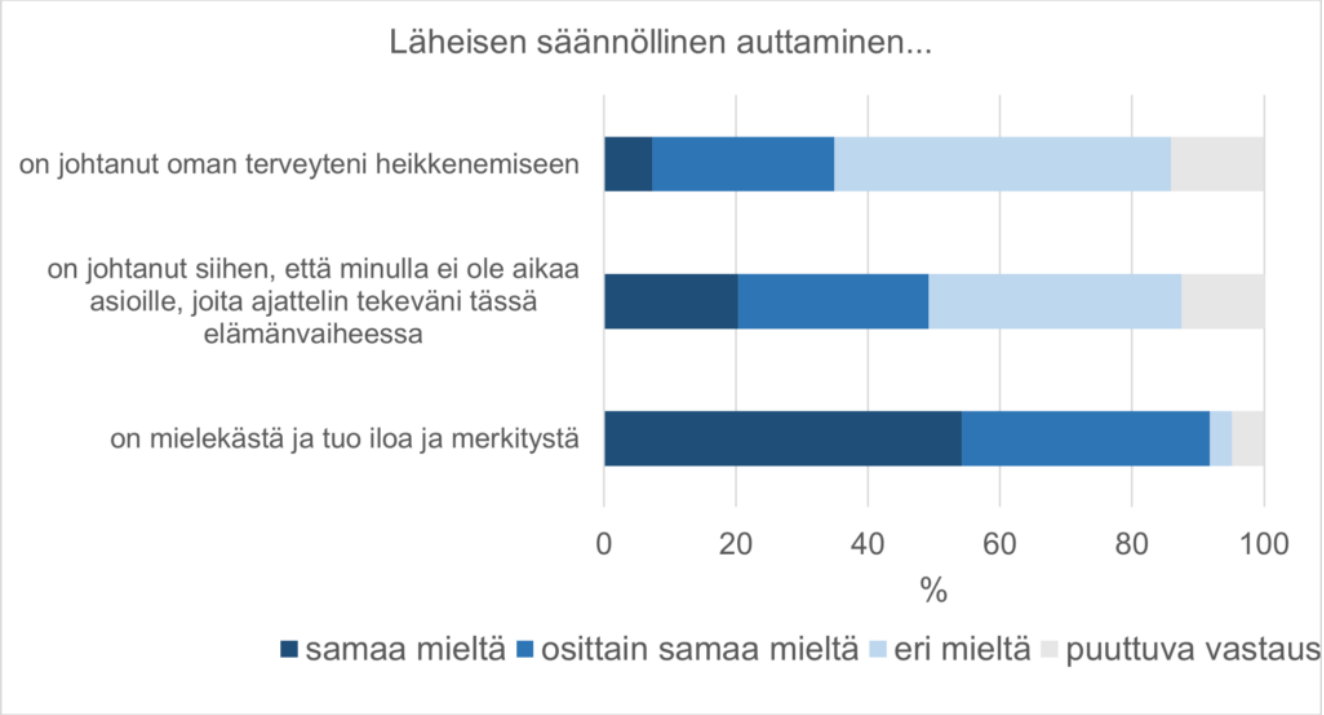
Reiluudesta huolimatta nyt uutisoidaan suunnitelmista heikentää omaishoidon tukea. Tuki on kokonaisuus, joka sisältää hoidettavalle annettavat tarvittavat palvelut ja omaishoitajalle maksettavan hoitopalkkion, omaishoitajan lakisääteiset vapaapäivät sekä omaishoitajalle annettavat omaishoitoa tukevat palvelut (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2024). Palvelujen niukentaminen kasvattaa huolta omaishoitajien hyvinvoinnista ja jaksamisesta.

Omaishoidontuki on harkinnanvarainen ja määrärahasidonnainen tukimuoto (Ilmarinen ym., 2023, s. 24). Määrärahasidonnaisuus tarkoittaa sitä, että jokainen hyvinvointialue voi päättää paljonko se budjetoi omaishoidontukeen. Lisäksi lainsäädännön mukaan jokainen hyvinvointialue määrittelee omaishoidontuen myöntämisen kriteerit. Tämä on johtanut siihen, että omaishoitajat ovat eriarvoisessa asemassa riippuen millä hyvinvointialueella asuvat (Ilmarinen & Lindström, 8.10.2024). Yle uutisoi 12.8.2024 miten uusien omaishoidon tuen sopimusten tekeminen keskeytettiin Satakunnassa rahapulan vuoksi. Hyvinvointialueiden taloudellinen tilanne sekä omaishoitoon budjetoidut varat vaikuttavat omaishoidon tuen myöntämiseen, eikä se valitettavasti perustu puhtaasti tuentarpeen arviointiin.

Tinkiikö omaishoitaja omasta terveydestään?

Omaishoitajia on monen ikäisiä, samoin kuin hoidettaviakin. Valtaosa omaishoitajista on kuitenkin eläkeläisiä (Pelkonen & Raijas, 2023). Enemmistö omaishoitajista on naisia, tosin miehet ovat enemmistö kaikkein vanhimmassa eli 90–99-vuotiaiden ikäryhmässä (mt). Omaishoitajaliiton (2024, s. 39) tekemän kyselyn mukaan eläkkeellä olevista omaishoitajista terveytensä koki hyväksi tai melko hyväksi 39 prosenttia, ja huonoksi tai melko huonoksi 16 prosenttia. Näitä lukuja voidaan verrata Eläkeliiton (2024) toteuttaman + 60-vuotiaille suunnatun kyselyn lukuihin. Vastaavat koettuun terveyteen liittyvät prosenttiosuudet Eläkeliiton kyselyssä olivat 64 ja 6 (mts. 15). Vaikka johtopäätösten tekemiseen näiden kyselyjen perusteella sisältyy rajoitteensa, näyttää siltä, että ikääntyneet omaishoitajat kokevat terveytensä muita samanikäisiä heikommaksi.

Monet omaishoitajat kokevat omaishoidon vaikuttaneen kielteisesti terveyteensä. Omaishoitajaliiton (2024, s. 40) kyselyssä näin raportoi noin 40 prosenttia ja lisäksi toiset 40 prosenttia koki, että omaishoito on vaikuttanut terveyteen sekä kielteisesti että myönteisesti. Omassa GERDA -tutkimuksessamme pohjalaisista/eteläpohjalaisista yli 65-vuotiaista omaishoitoa raportoineista kolmannes koki läheisen auttamisen johtaneen ainakin osittain siihen, että oma terveys oli heikentynyt ja 45 % siihen, ettei heillä ollut aikaa tehdä asioita, joita he ajattelivat tekevänsä tässä vaiheessa elämää (Kuvio 1). Hoivan tiedetään olevan selvästi sitovampaa eli aikaa vievämpää ja intensiivisempää omaishoitosopimuksen tehneillä omaishoitajilla kuin ilman sopimusta hoitavilla (Omaishoitoliitto, 2024, s. 12). Sitovassa omaishoitotilanteessa on vaikeaa huolehtia omasta hyvinvoinnistaan, eikä mahdollisuuksia esimerkiksi harrastamiseen välttämättä ole.

Kuvio 1. GERDA-kyselytutkimukseen osallistuneiden yli 65-vuotiaiden pohjalaisten/eteläpohjalaisten omaishoitajien näkemyksiä omaishoidon vaikutuksista.

Ei pelkkää kuormittavaa raatamista, vaan myös iloa ja merkityksellisyyttä

Omaishoidolla on myös myönteisiä vaikutuksia, vaikka moni omaishoitaja raportoi omaishoidon vaikuttavan kielteisesti terveyteen. Omaishoitoliiton kyselyyn sisältyneissä avoimissa kysymyksissä omaishoidon myönteiset maininnat liittyivät erityisesti omaishoidon merkityksellisyyteen (Omaishoitoliitto, 2024, s. 42). Myös GERDA-kyselyyn vastanneista pohjalaisista omaishoitajista moni raportoi omaishoidon olevan mielekästä ja tuovan iloa ja merkitystä (Kuvio 1). Myönteiset asiat voivat vähentää yleisesti tunnistettujen omaishoidon henkisen ja fyysisen kuormittavuuden vaikutuksia.

Jotta omaishoitajuus pysyisi myönteisen puolella, on varmistettava, että omaishoitajalla on riittävästi voimavaroja ja konkreettisia mahdollisuuksia huolehtia omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan. Tämän vuoksi on ensiarvoisen tärkeää selvittää miten omaishoitajat voivat ja jaksavat Suomessa. Valitettavasti omaishoitajien ääni ei yhteiskunnassamme kuulu. Vaikka esimerkiksi nykyisestä hallitusohjelmasta löytyy omaishoidon näkökulmasta suotuisia kirjauksia (Valtioneuvosto 2023, s. 36), saavat viimeaikaiset uutiset hyvinvointialueilta ajattelemaan, ymmärretäänkö yhteiskunnassamme kuitenkaan omaishoitajien työn arvoa? Omaishoitajien tilanteen kurjistaminen ei johda säästöihin, vaan lisää kustannuksia sekä inhimillistä kärsimystä. Omaishoitajat ansaitsevat tukea, jonka täytyy olla jokaisen omaishoitoperheen yksilölliseen tilanteeseen ja tarpeisiin kohdennettua. Omaishoidon myönteinen tulevaisuus rakennetaan arjen yhteistyössä omaishoitajien ja ympärillä olevien toimijoiden, kuten julkisten ja yksityisten palveluntuottajien sekä kolmannen sektorin kesken.

Katri Turunen

TtT, yliopettaja
SeAMK

Katja Valkama
HTT, YTM, yliopettaja
SeAMK

Lähteet

Eläkeliitto. (2024). *60+ Barometri yli 60-vuotiaiden hyvinvoinnista ja arjesta 2024.* Tutkimustie. https://www.elakeliitto.fi/sites/default/files/2024-09/EL_60plusBAROMETRI_2024.pdf

Ilmarinen, K., Jokinen, S., Kehusmaa, S., Kuukkanen, M., & Leinonen, R. (2023). *Iäkkäiden perhehoidon yleisyys ja toimintakäytännöt. Tuloksia järjestäjäkyselystä 2022.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 17/2023. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-099-6

Ilmarinen, K., Lindström, E., Neijonen, A., Honkanen, S., & Kehusmaa, S. (2024). *Sopimusomaishoidon tilannekuva 2024. Hyvinvointialueiden myöntämisperusteet, toimintakäytänteet ja omaishoidon tuen menot*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 53/2024. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/149865/URN_ISBN_978-952-408-391-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ilmarinen, K., & Lindström, E. (8.10.2024). *Omaishoidon kansallisesti yhtenäisiin myöntämisperusteisiin on vielä matkaa – suositukset ohjaavat alueita.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). https://thl.fi/-/omaishoidon-kansallisesti-yhtenaisiin-myontamisperusteisiin-on-viela-matkaa-suositukset-ohjaavat-alueita

Laki omaishoidon tuesta 2.12.2005/937. https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937

Omaishoitajaliitto ry. (2024). *Omaishoitajakysely – Omaishoitajien kokemuksia palveluista sekä omaishoidon vaikutuksesta terveyteen, talouteen ja työssäkäyntiin.* https://omaishoitajat.fi/wp-content/uploads/2024/11/Omaishoitajakysely-2024.pdf

Pelkonen, E., & Raijas, M. (2023). *Työikäisistä omaishoitajista enemmistö käy myös ansiotyössä.* Tilastokeskus. Artikkelit. https://stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2023/tyoikaisista-omaishoitajista-enemmisto-kay-myos-ansiotyossa

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (2024). *Omaishoito.*https://stm.fi/omaishoito

Sotkanet-tilastokanta. (2023). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Etusivu – Sotkanet.fi, Tilasto- ja indikaattoripankki

Valtioneuvosto. (2023). *Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023*. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8

YLE (12.08.2024) *Uusien omaishoidon tuen sopimusten tekeminen keskeytettiin Satakunnassa rahapulan*

vuoksi. https://yle.fi/a/74-20104442